

УДК 371(477)

Віктор Мадзігон, кандидат педагогічних наук, науковий співробітник лабораторії
трудової підготовки і політехнічної творчості АПН України,
м. Київ

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ УЧНІВ У СУЧАСНИХ НОВАТОРСЬКИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ

У статті розглядається досвід продуктивної праці шкільним виробництвом в умовах ринкової економіки.

Ключові слова: ринкова економіка, шкільне виробництво, цінова політика, вальдорфська школа, трудове виховання.

В статье рассматривается опыт производительного труда школьным производством в условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: рыночная экономика, школьное производство, ценовая политика, вальдорфская школа, трудовое воспитание.

In the article experience of productive labour is examined by a school production in the conditions of market economy.

Keywords: market economy, school production, price policy, waldorff school, labour education.

Постановка проблеми. Наявність ринку робочої сили в сучасній Україні тягнє до професій нематеріальної сфери виробництва. Водночас у Європі попитом користуються представники масових робітничих професій, які приїжджають з України. Володіючи виконавськими вміннями з багатьох видів виробничої діяльності, вони є дешевою робочою силою в непрестижній праці. Промислові і сільськогосподарські підприємства, організації та установи були вимушені скоротити витрати на школу, зокрема на трудову підготовку, яка розвивалася на їх основі. Втратився основний економічний важіль, необхідний для підтримання процесу продуктивної праці.

Особливостями сучасного аграрного виробництва є:

1. Зайнятість працівників у великих агропідприємствах і в особистому підсобному господарстві;
2. Залежність урожаю (а отже, і доходу) від нестабільних погодних умов;
3. Нестабільне постачання з боку держави необхідних технологічних засобів сільського господарства;
4. Цінова політика, пов'язана із закупівельними тарифами на зерно.

Змінилася структура доходів селян, що безпосередньо впливає на рівень їх соціальних вимог до життєвих стандартів, тобто потреб, а звідси – й на відповідний рівень матеріальних інтересів та мотивацій до праці. Якщо у 1990 році оплата праці в сукупних доходах сімей колгоспників становила 59,4%, то в 1998 році її

частка в сукупному доході сільської сім'ї зменшилася до 23,2%. Зате доходи від особистого господарства зросли майже вдвічі – з 28,8% до 53,2% [5, 266].

Це джерело нині перетворюється в основне і визначальне у виживанні сільських сімей. Проте, оскільки особисте господарство через свою обмеженість не може бути єдиною та достатньою сферою прикладання праці і джерелом доходів селян, його слід розглядати як базу для подальшого створення селянських (фермерських) господарств, здатних до підприємницької діяльності, до продуктивної праці в нових умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досвід організації продуктивної праці 60 – 70-х років ХХ століття важливо було проаналізувати з урахуванням ринкових відносин. З переходом підприємств на нові форми господарювання, побудовою економічних відносин на госпрозрахунковій основі трудова підготовка в школі почала вимагати нових предметів і підходів до організації продуктивної праці учнів.

Поява в економічній сфері нових форм господарювання (малі підприємства, фермерські господарства, кооперативи, акціонерні товариства тощо) кардинально змінила вимоги до організації продуктивної праці школярів. З виконавської продуктивна праця стає проектувальним процесом, міждисциплінарною проектно-художньою діяльністю, яка забезпечує синтез трьох видів творчості: наукової, технічної, художньої.

Загальновідомо, що складний процес

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ УЧНІВ У СУЧАСНИХ НОВАТОРСЬКИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ

формування і подальшого розвитку особистості, безпосереднього виробника матеріальних благ відбувається вході його взаємодії з різними елементами соціального середовища (через включення в систему суспільних зв'язків і відносин, спілкування з іншими членами суспільства в процесі спільної продуктивної праці, навчання, відпочинку тощо). Це важливе положення необхідне мати на увазі при вирішенні актуального завдання, що стосується вдосконалення всіх елементів і напрямів системи підготовки, виховання та підвищення кваліфікації працівників. Зміни в економічній структурі народного господарства потребують відповідних коректив щодо змісту підготовки до життя і праці молодого покоління. Недостатнє врахування при цьому регіональних, природно-географічних, національних умов, непродуктивне скорочення часу на трудове навчання і на продуктивну працю, зокрема, негативно впливає на підготовку учнів до життя та праці. В емпіричному досвіді масової школи спостерігається тенденція до розвитку художньо-промислової продуктивної праці у школах мистецтв і прикладних ремесел.

Так, школи Миколаєва (№31, №58) набули статусу "Академії дитячої творчості". Тут здійснюється продуктивна праця з предметів декоративно-прикладного циклу: ювелірної майстерності, кераміки, художньої обробки дерева, металопластики, художньої обробки тканини, лозоплетіння, солом'яного плетіння.

Така ідея не є новою. Вона уже реалізована у вальдорфській педагогіці, яка "прагне створити специфічне середовище, яке пом'якшує надмірний і руйнівний вплив технізованого світу" [1, 33]. Аналогічний досвід, дещо спотворений радянською дійсністю, уже пропонувався у школах педагогів-новаторів України. Постає проблема відтворення національної за змістом і формою продуктивної праці за аналогом до вальдорфської школи.

Сільське середовище – історично зумовлена категорія, яка має свою чітку специфіку (базову та регіональну), що охоплює як безпосередньо землеробство, так і всю сільську сферу, включаючи освіту. Особливий характер праці впливає на спосіб життя пов'язаних з нею людей, що знайшло вираження у розвитку особливої системи організації середовища – села. Це сільське середовище найбільш сприятливе для втілення ідей вальдорфської педагогіки.

У сільській місцевості проживає і в найближчій перспективі проживатиме близько третини населення України. У промисловому виробництві зосереджено значну частину соціально-

економічного потенціалу суспільства: задіяне найбільше багатство країни – 41,8 млн. га сільськогосподарських угідь, загальна грошова оцінка яких дорівнює 306,8 млрд. грн., майже чверть виробничих фондів країни, п'ята частина працівників, формуються три чверті роздрібного товарообігу [6, 58].

Новітня і стародавня історія України свідчать, що в нашій країні село і селяни були й залишаються найважливішою підвалиною, на якій тримається держава. Село не тільки виконує функцію продовольчого та сировинного забезпечувача держави, а й залишається носієм і продовжувачем самобутніх матеріальних, культурних, моральних надбань й традицій минулих поколінь, українського менталітету. Це середовище, де через дитячу творчу працю (рухливі ігри, заняття мистецтвом тощо) в дитини розвиваються здібності, виявляються якості, які дозволяють у дорослому житті використати свій потенціал [1, 33].

Звичайно, освітні реформи на селі, за умови, коли нинішня аграрно-реформаційна політика буде переглянута і чітко скорегована на посилення соціальної спрямованості розвитку продуктивних сил сільського господарства, першочергове задоволення соціально-економічних інтересів селянства, подолання його бідності і досягнення необхідної якості життя, людської цивілізованості. Новий господар-селянин має стати повноцінною особою українського суспільства, спроможною повністю розкрити свій творчий потенціал. Цього можна досягти лише за умови підготовки школярів до майбутньої трудової діяльності на засадах власних традицій, звичаїв і зарубіжного досвіду вальдорфської педагогіки, яка є найвідповіднішою освітньою системою для сільських шкіл і кордоцентричної ментальності українського етносу.

Як слушно зазначає В.Г. Кузь, "найуразливіше місце в системі освіти сьогодні – це сільська школа. Але підтягування її до рівня міської здається не зовсім правильним, бо вона не є недорозвиненою міською школою. Це своєрідний освітнянський заклад, зі своїм, як правило, полікультурним середовищем, з умовами розвитку в іншій, дещо відмінній від міської, інфраструктурі. Отже, йдеться про сільську школу не як про вчорашній, а як завтрашній день освіти. Тому доцільно, визначивши її місце в системі соціального та науково-технічного прогресу, шукати самостійні шляхи розвитку. Вони, насамперед, мають впливати із завдань, які повинна розв'язувати сільська школа, і які мають бути пов'язаними з її особливим "сільським"

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ УЧНІВ У СУЧАСНИХ НОВАТОРСЬКИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ

статусом. Сільська школа знаходиться ближче до природи порівняно з міською. Отже, вона має цілу низку позитивних чинників, які впливають на успішну реалізацію функціональних обов'язків і ставлять її поза будь-якою конкуренцією" [2, 6].

На відміну від міських школярів, сільські діти органічно вписані у всі ланки сільської праці, для них не існує ніяких секретів. Вплив особливостей побутування сучасного села на формування свідомості молодого покоління дуже великий. Завдяки прямій близькості учня до основних виробничих процесів, з роками у нього складається чітке уявлення про роль праці в житті, людини, її вплив на повноцінний всебічний розвиток особистості. Для соціальної зрілості сільських школярів істотною є й та обставина, що в селі раніше, ніж в місті, учні відчують інтерес до себе як до майбутніх фахівців.

Сучасні зміни переконують учнів сільських шкіл в тому, що в умовах, коли попит на робочу силу в місті скорочується, а продовження навчання у вищих навчальних закладах стало значно складнішим (виходячи з матеріальної точки зору), їх реальні життєві плани необхідно, в першу чергу, пов'язувати з рідним регіоном, робити власний внесок у розбудову сільського господарства, відродження регіональних народних промислів. На перший план виступає необхідність оволодіння відповідними економічними знаннями і художньою культурою, необхідність адаптування до нових реалій життя, забезпечення конкурентоздатності продукції, яка б відзначалася високою споживчою якістю, асортиментом і дизайном упаковки.

Для сільської школи характерна близькість до сільськогосподарського виробництва і живої природи, до центрів матеріально-художньої культури, що створює сприятливі передумови для формування системи конкретних знань про наукові основи виробництва та для систематичного залучення школярів до продуктивної праці.

З цією метою при школах створюються міні-ферми, підсобні господарства для підготовки працівників сільськогосподарського виробництва. Але без врахування етнічної специфіки українська продуктивна праця, яка традиційно пов'язана з календарно обрядовими святами і трудовими звичаями, міні-ферми і підсобні господарства втраять свою педагогічну значущість і перетворюються на вимушений засіб виживання в економічно несприятливих умовах. Показовим з цього приводу є досвід організації продуктивної праці українськими педагогами-новаторами, які

навіть в умовах радянської авторитарної школи намагалися наближати форми продуктивної праці до художньо-промислового виробництва. З урахуванням трудових традицій і звичаїв українського народу і його етнопедагогіки. На наш погляд, сільська школа повинна стати основою відтворення й удосконалення духовного, інтелектуального, матеріального надбання народу; забезпечувати той рівень знань, що дозволяє її випускникам бути конкурентоспроможними; володіти власністю у вигляді нерухомості, земельних ділянок. Саме сільська школа була постачальником професійних кадрів для художньо-матеріального і духовного напрямку української культури.

Цю проблему можна успішно вирішити, скориставшись цінним досвідом організації поєднання навчання з продуктивною працею, що нагромадили навчальні заклади Івано-Франківщини, Закарпаття, а також інших регіонів, де традиційно склалися центри українських народних промислів. Такою, зокрема, є авторська школа села Яворів Косівського району Івано-Франківської області, засновником та директором якої є П.В. Лосюк, член-кореспондент АПН України, заслужений учитель України, кандидат педагогічних наук. У березні 2000 року на II Міжнародній виставці "Освіта, навчання та ділове управління" школа була представлена Академією педагогічних наук як авторська "школа здібностей".

На південний захід від Косова у долині розкинувся Яворів – величезне, мальовниче гуцульське село (на 1 січня 2004 року в селі налічувалося 1081 господарство та 2425 жителів). У селі функціонує кілька приватних малих підприємств, які займаються в основному торгівельно-посередницькою діяльністю:

а) сільськогосподарське підприємство з надання послуг населенню, яке було засноване на базі "Спілки селян Лесі Українки" та колгоспу 40-річчя Жовтня". Тут надають послуги з розпилювання лісу, розчісування вовни, транспортування тощо;

б) ВАТ "Злагода" – надає послуги з розпилювання лісу, автозаправні послуги;

в) МП "Синевір" – посередницькі послуги;

г) пекарня;

д) 14 фермерських господарств.

Через місцеву специфіку – територіальних, природно-кліматичних, історичних, соціокультурних можливостей – перед людьми завжди стоїть проблема виживання. Оскільки, з одного боку, вабить чарівність гуцульського краю, мальовничість природи українських Карпат, а з

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ УЧНІВ У СУЧАСНИХ НОВАТОРСЬКИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ

другого, – за зовнішньою красою гірської природи криється нелегке і суворе життя горян, яке не кожному під силу.

Жителі села головним чином займаються ліжництвом, різьбярством, лісозаготівлею та вирощуванням худоби. Прибутки залежать від кон'юнктури ринку і нерідко бувають низькими в умовах глибокої економічної кризи, у якій опинилася молода Українська держава.

Уже понад тридцять років у ряді шкіл Косівського району діти й підлітки вивчають основи гуцульської різьби, що уславились такими видатними майстрами, як Юрій Шкрібляк та його сини. Нині в Яворові живуть їх нащадки – відомі різьбярі, члени Спілки художників України Дмитро Шкрібляк і Василь Корпанюк [4, 8]. Так, від батька синові, від діда внукові передавались традиції народної творчості. До цього часу в селі збереглися такі традиційні види декоративно-прикладного мистецтва, як різьба по дереву, вишивка, ткацтво, писанкарство тощо. І в цьому немала заслуга школи, де учні в процесі трудового навчання та в процесі продуктивної праці займаються декоративною творчістю. Усе це нагадує принципи функціонування вальдорфських шкіл.

неперервна система технологічної і художньо-промислової освіти з трудового навчання і художньої праці для 1– 4 класів [8 – 239]. Програма “Етнотдизайн і трудове навчання” для 5 – 9 кл., профільні програми з різних напрямів трудової підготовки для 10 – 11 кл. [7, 108 – 110]. Це має безпосереднє відношення не лише до утилітарно-промислової, але й до художньо-промислової орієнтації профільної підготовки учнів 10 – 11 класів. Наприклад, продуктивна праця з швейної справи, кравецтва може доповнюватися регіональними традиціями з етнотдизайну. Тракторна справа, автосправа поєднується із промисловим дизайном. Профільна підготовка мулярів, теслярів, столярів немислима сьогодні без основ дизайну середовища. Орієнтація умінь на сільськогосподарські професії одухотворяється завдяки ландшафтному дизайну. Профільна підготовка секретарів, фахівців з товарної установки вимагає графічного дизайну. Програми покликані сприяти відновленню продуктивної праці з художньо-прикладного виробництва, започаткованого школами Яворівського регіону.

До складу школи-комплексу входить Яворівська загальноосвітня школа І – ІІІ ступенів і позашкільний заклад – Яворівський центр дитячої

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика продуктивної праці вальдорфських і Яворівської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів

Назва школи і кінцева мета	Види продуктивної праці
Вальдорфські школи: забезпечити цілісне гармонійне формування особистості, підтримувати три взаємопов'язані функції цілісної психічної структури людини, які виявляються в єдності мислення, почуттів та вольової системності.	Художні ремесла Праця в умовах природного довкілля
Яворівська загальноосвітня школа І – ІІІ ступенів: створити зовнішні та внутрішні умови для розвитку здібностей кожного учня, для саморозвитку і самореалізації особистості.	Рослинництво Тваринництво Художні ремесла

Яворівська загальноосвітня школа І – ІІІ ступенів на основі багаторічного досвіду досягла такого рівня занять художніми ремеслами, що здійснює допрофесійну і професійну підготовку школярів. Учні цієї школи на уроках художньої праці, етнічного дизайну не тільки знайомляться з гуцульським народним мистецтвом, але й залучаються безпосередньо до продуктивної праці з художніх промислів. Важливо зазначити, що науковцями лабораторії трудової підготовки і політехнічної творчості Інституту педагогіки НАН України розроблена і забезпечена програмами

творчості, який налічує 10 гуртків, де займається 181 учень. Школа-комплекс юридично працює з 1995 року, тобто з часу реєстрації Статуту школи. Метою її діяльності є більш повне забезпечення освітніх потреб учнів гірського мікрорайону. Школа входить до складу науково-виробничого комплексу “Інтеграл” фізико-математичного факультету Прикарпатського університету імені Василя Стефаника.

Починаючи з 1997 року, школа-комплекс стає експериментальним педагогічним майданчиком і починає працювати за авторською програмою

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ УЧНІВ У СУЧАСНИХ НОВАТОРСЬКИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ

“Школа здібностей” (розвиток трудових здібностей школяра в умовах навчально-виховного комплексу гуцульської школи).

Продуктивна праця і професійна підготовка школярів здійснюється на основі власного багаторічного досвіду, який підтверджений самим життям, – діти повинні займатися різноманітними видами трудової діяльності, як і дорослі, посилюючи для їх віку. Тому школа має трудовий центр. Для учнів 1–4 класів – кімната праці, дослідна ділянка, теплиця. Для хлопців 5–11 класів – міжшкільна навчально-виробнича майстерня з цехами, майстерня по металу, навчально-дослідний вівчарник, дослідна ділянка. Для дівчат 5–9 класів майстерня обслуговуючої праці, дослідна ділянка, теплиця. Для хлопців 10–11 класів – кабінетів тракторної справи, монтажно-демонтажна майстерня, майстерня по металу, столярний цех, дослідна ділянка. Для дівчат 10–11 класів – навчально-виробничий цех ліжникарства, дослідна ділянка. Для учнів 1–11 класів – вівчарник, шкільне лісництво.

У Яворівській школі визначено методи включення учнів у продуктивну працю:

а) у процесі трудового навчання і етнодизайну (художньої праці);

б) у процесі суспільно корисної праці, втому числі і художньо-промислової.

Таким чином, у процесі продуктивної праці враховуються потреби, здібності та інтереси школярів. Дехто надає перевагу виготовленню іграшок, інші ліплять загадкові фігурки або малюють те, що підказує їхня фантазія. Хлопці 5–8 класів вивчають столярну справу, бондарство, різьбу по дереву, випалювання. Дівчатка 5–8 класів займаються обслуговуючою працею і вишивкою. Учні старших класів опановують тракторну справу, дівчата виготовляють барвисті ліжники [3, 23].

Сільський житель повинен дбайливо працювати на землі, вирощувати худобу, берегти і примножувати природне багатство. У 1986 році власними силами на шкільній території було побудовано приміщення, де розмістився вівчарник, корівник і свинарник. Учні доглядають шкільних ягнят і корів, а м'ясо і молоко використовується для приготування їжі в шкільній їдальні та для харчування учнів, які проживають у пришкільному інтернаті. Надлишок продукції реалізується, а кошти, отримані в результаті цього, витрачаються на потреби школи.

Упродовж багатьох років школа забезпечувала місцеве сільськогосподарське підприємство трактористами. Про якість їх підготовки свідчить той факт, що на районному конкурсі молодих трактористів випускник школи В.Г. Чорномудяк виборов першість на оранці. Багато випускників школи стали водіями, трактористами, чабанами, ліжникарками, різьбярами, будівельниками і працювали в місцевому сільськогосподарському підприємстві.

Відродження національної школи не можна уявити без звернення до народних промислів, трудових традицій, до народного декоративно-прикладного мистецтва, яке завжди було і є видом продуктивної праці учнів. Це завдання частково можна вирішити в рамках трудового навчання, при організації продуктивної праці учнів в процесі уроків трудового навчання та обслуговуючої праці. Усіляке залучення учнів до художньо-промислової діяльності – одна з важливих цілей шкільної освіти. Проте вона набуватиме ефективних форм лише тоді, коли учні створюватимуть регіонально специфічні продукти художнього виробництва, а не лише ознайомлюватимуться з народним мистецтвом.

1. Іонова О., Черновол-Ткаченко Р. Гуманістична спрямованість вальдовської педагогіки // Початкова школа. – 2000. – №1. – С. 32 – 34.

2. Кузь В.Г. Учитель, школа – пріоритети ХНІ ст. // Педагогічна газета. – 2002. – жовтень-листопад. – С. 6 – 7.

3. Лосюк П. В. Гуцульщинознавство в українській національній школі. – Косів: Писаний Камінь, 1997. – 166 с.

4. Лосюк П. В. Гуцульська школа. – Косів: Писаний Камінь, 1997. – 121 с.

5. Народне господарство України у 1992 році. – К.: Техніка, 1993. – С. 46.

6. Пушкаренко П. Проблеми соціального відродження села // економіка України. – 2002. – 2 лютого. – С. 58 – 63.

7. Тищенко В.П. Безперервна система загальної дизайн-освіти: стан і перспективи розвитку // Збірник наукових праць. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 108 – 110.

8. Тищенко В.П. Художня праця // Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Трудове навчання 5–9 класи. – К.: Шкільний світ, 2001. – 258 – 271.

(Продовження статті див. у наступному числі журналу №3 (62) 2010).

Стаття надійшла до редакції 24.12.2009

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b